

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΞΕΝΑΓΩΝ ΑΘΗΝΩΝ

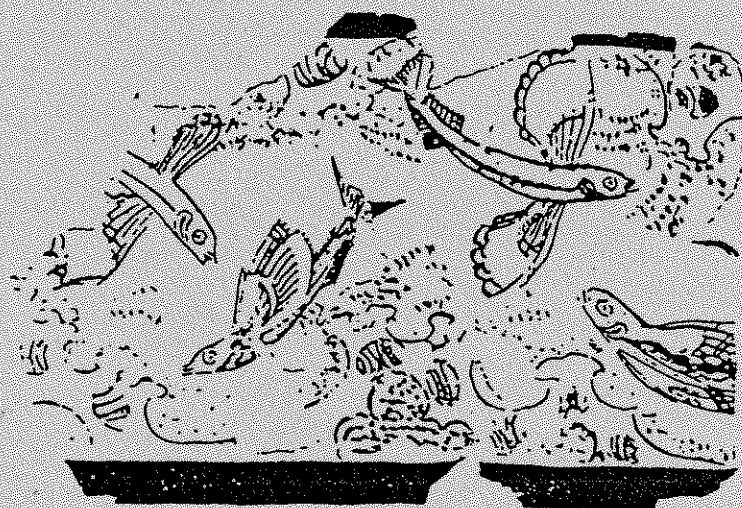
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1998 - 2001

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Δ' ΕΚΔΟΣΗ

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΓΙΑΝΝΟΥ Γ. ΛΩΛΟΥ

ΠΛΟΙΑ ΚΑΙ ΝΑΥΣΙΠΛΟΪΑ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΧΑΛΚΟΥ (3η ΧΙΛΙΕΤΙΑ π.Χ.) (Βλ. ΕΙΚ. 72-74)

Αναφέρονται εδώ οι σημαντικότερες αρχαιολογικές μαρτυρίες για τα πλοία και τη ναυσιπλοΐα στο Αιγαίο κατά την 3η χιλιετία π.Χ. Πρόκειται για εγχάρακτες ή άλλες παραστάσεις πλοίων καθώς και για ομοιώματα πλοίων ή λέμβων (από μόλυβδο, πηλό ή λίθο) που προέρχονται από τις Κυκλάδες, την Ηπειρωτική Ελλάδα και την Κρήτη και παρέχουν πολύτιμα στοιχεία για τη μορφή των πλοίων που υπήρχαν στο Αιγαίο πολύ πριν από την εποχή της Μινωϊκής Θαλασσοκρατίας.

Η συνεχιζόμενη ανέλκυση από το βυθό ενός εντυπωσιακού συνόλου Πρωτοελλαδικής ΙΙ κεραμικής, που δίνει την εντύπωση φορτίου, στα νερά του Δοκού, μεταξύ Ερμιόνης και Ύδρας, από το Ι.ΕΝ.Α.Ε. έχει δημιουργήσει, εκτός των άλλων, ελπίδες για την ανεύρεση κάποιων τμημάτων του ξύλινου προϊστορικού σκάφους.

Οι κυριότερες μαρτυρίες:

1. Δώδεκα πήλινα "τηγανόσχημα" σκεύη από το νεκροταφείο της Χαλανδριανής στη Σύρο με εγχάρακτες παραστάσεις μακρόστενων Κυκλαδικών πλοίων με κουπιά (χωρίς παν()). Τα έντεκα εκτίθενται στην Κυκλαδική Αίθουσα του Εθνικού Μουσείου και ένα βρίσκεται στο Fitzwilliam Museum στο Cambridge. Πρωτοκυκλαδική περίοδος. Πολιτισμός Κέρου-Σύρου (περίπου 2800-2700 - 2300 π.Χ.).
2. Εγχάρακτες παραστάσεις πλοίων επάνω σε Πρωτοελλαδικό όστρακο από τον Ορχομενό της Βοιωτίας (σήμερα στο Μουσείο Χαιρω-

νε(ας) και σε Πρωτοκυκλαδικό όστρακο από τη Θυλακωπή της Μήλου, εκτεθειμένο σε προθήκη στα Μηλιακό τμήμα της Κυκλαδικής Αίθουσας του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου.

3. Λιθινες πλάκες με επίκρουστες παραστάσεις πλοίων από την Κορφή τ'Αρωνιού στην ανατολική ακτή της Νάξου (δημοσιευμένες από τον Καθ. Χρ. Ντούμα, 1965). Πρωτοκυκλαδική περίοδος. Μουσείο Απειράνθου Νάξου. (Μια από αυτές τις πλάκες παρουσιάσθηκε και στην ειδική έκθεση για τη Νάξο στο Μουσείο Κυκλαδικής και Αρχαίας Ελληνικής Τέχνης στην Αθήνα το φθινόπωρο του 1990).

4. Σφραγίδες Πρωτομινωϊκών-Μεσομινωϊκών χρόνων από την Κρήτη με απεικονίσεις Μινωϊκών πλοίων διαφόρων τύπων (βλ. σχέδια στο έργο της D. Gray, Seewesen (στη σειρά Archaeologica Homerica), Göttingen, 1974).

5. Ομοιώματα (υποδείγματα) πλοίων ή λέμβων:

α. Μολύβδινο ομοίωμα μονόξυλου (πιρόγας), μήκους 40,3 εκ., από κιβωτιόσχημο τάφο στη Νάξο. Πρωτοκυκλαδική περίοδος. Οξφόρδη, Ashmolean Museum, Αρ. 1929.26.

Δύο άλλα, μερικώς σωζόμενα, μολύβδινα ομοιώματα του ίδιου τύπου, που φυλάσσονται στο Ashmolean Museum, πιθανότατα προέρχονται από τον ίδιο τάφο.

β. Πήλινο ομοίωμα λέμβου (μήκους 20 εκ.) από το Παλαίκαστρο στην ανατολική Κρήτη. Πρωτομινωϊκή περίοδος. Μουσείο Ηρακλείου, Αρ. 3911.

γ. Πήλινο ομοίωμα πλοιαρίου από τον Μόχλο στην Κρήτη. Μήκος 20 εκ. Πρωτομινωϊκή περίοδος. Μουσείου Ηρακλείου, Αρ.

- δ. Πήλινο ομοίωμα πλοιαρίου (μήκους 19,5 εκ.) από τον Μόχλο στην Κρήτη (δημοσιευμένο από τον Καθ. Αντ. Ζώη, 1972). Πρωτομινωϊκή Ι περίοδος. Μουσείο Ηρακλείου, Αρ. 5569.
- ε. Πώρινο ομοίωμα πλοιαρίου από τη Φυλακωπή της Μήλου, σήμερα στο Μουσείο Μήλου (πληροφορία από την Εφορο κα Φωτεινή Ζαφειροπούλου).
Από τη Φυλακωπή προέρχεται και υστερότερο πήλινο ομοίωμα πλοίου (μήκους 12 εκ.) με γραπτή διακόσμηση (εκτεθειμένο σήμερα σε προθήκη της Κυκλαδικής Αίθουσας του Εθνικού Μουσείου, Αρ.Εύρ. 9892).
- στ. Τμήμα (άκρον) πήλινου ομοιώματος πλοιαρίου ή λέμβου από την Αγία Μαρίνα Σπετσών (εκτεθειμένο σε προθήκη της πρώτης αίθουσας του Μουσείου Σπετσών). Εύρημα Δημ. Ρ. Θεοχάρη. Π.Ε. ΙΙ;

ΟΙ ΑΠΑΡΧΕΣ ΤΗΣ ΠΕΙΡΑΤΕΙΑΣ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ

Μεταξύ των μορφών "ανεπίσημης" πολεμικής δραστηριότητας, η πειρατεία, η διά πλοίου, δηλαδή, διενεργούμενη ληστεία, φαίνεται να είναι παλιά όσο και η ναυτιλία και ίσως μάλιστα συνετέλεσε αρχικά στην ανάπτυξή της.

Όσον αφορά στον ευρύτερο Αιγαίο χώρο, πρέπει να τονισθεί ότι το φαινόμενο της πειρατείας υπήρξε ένα από εκείνα με τη μεγαλύτερη διάρκεια, από τα προϊστορικά χρόνια μέχρι τα μέσα περίπου του 19ου αιώνας, με περιόδους μάλιστα μεγάλης εξάρσεως, οπότε έτεινε να γίνει σταθερή και μόνιμη κατάσταση.

Η λέξη που χρησιμοποιείται κατά την Αρχαιότητα για την πειρατεία είναι ληστεία, από το ρήμα ληΐζομαι-λήζομαι που σημαίνει λαφυραγωγώ, λεηλατώ, ενώ οι πειρατές εμφανίζονται ως ληΐσταιρες-λησταιρες, ληΐστορες-λήστορες, ληΐσταί-λησταί, κακούργοι και καταποντισταί.

Οι εκδηλώσεις της πειρατείας στο Αιγαίο τεκμηριώνονται, για τους ιστορικούς αλλά και για τους προϊστορικούς χρόνους από μια αφθονία μαρτυριών και αναφορών που υπάρχουν σε ιστορικές και φιλολογικές πηγές καθώς και σε επιγραφές.

Οι παλαιότερες αναφορές σε πράξεις πειρατείας απαντούν στην Ιλιάδα, την Οδύσσεια και τον Ομηρικό Ύμνο στον Διόνυσο (8.3). Ιδιαίτερα αποκαλυπτικά για την έκταση και το ρόλο της πειρατείας στον Ελληνικό χώρο σε εποχές πριν από τον Τρωϊκό Πόλεμο είναι τα όσα αναφέρει ο Βουκυλίδης, αντλώντας προφανώς από συλλογικές μνήμες του 5ου π.Χ. αιώνα, σε ορισμένα κεφάλαια του Προσιμίου (ή Αρχαιολογίας) του πρώτου βιβλίου των Ιστοριών του.

Στις ερμηνείες των περισσότερων αρχαιολόγων, που ασχολούνται με το Αιγαίο, γίνονται σύντομες περιστασιακές αναφορές σε πιθανές περιπτώσεις πειρατικών επιδρομών, χωρίς όμως να εκτιμώνται επαρκώς η διάδοση και ο ρόλος τους.

Πολλές φορές, παρασυρόμενοι ίσως από τη λάμψη των δειγμάτων της τέχνης των ανθρώπων που δημιούργησαν τους προϊστορικούς πολιτισμούς του Αιγαίου και από μια τάση να τονίζουμε ιδιαίτερα τον χαρακτήρα του Προϊστορικού Αιγαίου ως πεδίου ειρηνικών επικοινωνιών και εμπορικών ανταλλαγών, ξεχνούμε τις δύσκολες συνθήκες ζωής, ασφάλειας, άμυνας και ναυσιπλοΐας που επικρατούσαν στο χώρο αυτό για μεγάλες περιόδους κατά την Εποχή του Χαλκού.

Η πρώτη περίοδος ανάπτυξης της πειρατείας στο Αιγαίο πρέπει αναμφίβολα να τοποθετηθεί μέσα στα γενικά όρια της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού (της 3ης, δηλαδή, χιλιετίας π.Χ.). Η εποχή αυτή, που εγκαινιάζεται με μια γενική πληθυσμιακή αύξηση, χαρακτηρίζεται ιδιαίτερα από σημαντικότερες εξελίξεις στη ναυσιπλοΐα, από την ανάπτυξη της ναυτιλίας και από τη δημιουργία θαλάσσιων οδών επικοινωνίας και εμπορίου μεταξύ των παραλίων της Μικράς Ασίας, της Κρήτης, των Κυκλάδων, των άλλων νήσων του Αιγαίου και των ακτών της Ηπειρωτικής Ελλάδας. Επίσης, από την εξάπλωση της χρήσης των μετάλλων, κυρίως του χαλκού, και την ανάπτυξη της μεταλλουργίας με την κατασκευή εργαλείων και επιθετικών όπλων. Τέλος, από την εξέλιξη της οχυρωτικής τέχνης όπως αυτή προβάλλει κυρίως από τα τείχη (απλά ή σύνθετα) της εποχής αυτής στη Λέρνα της Αργολίδας, στο Ασκηταριό της Ραφή-

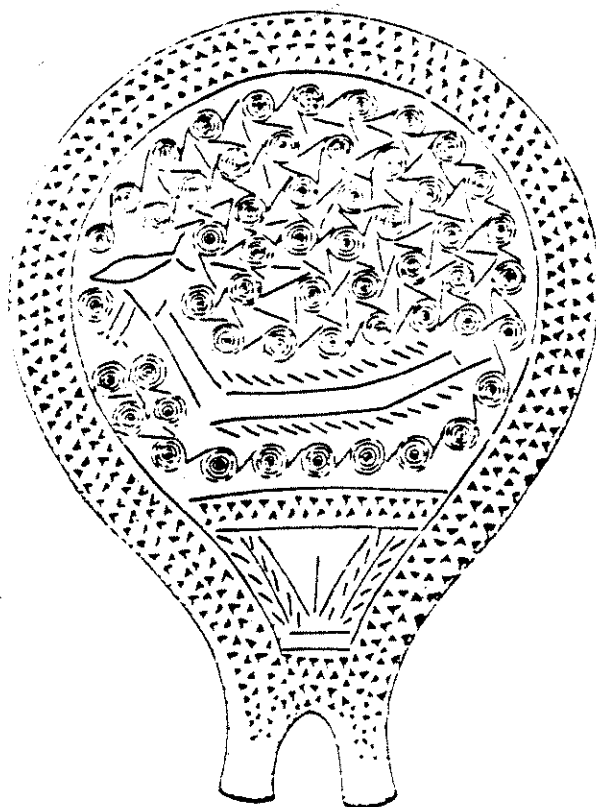
νας, στη Μάνικα της Ευβοίας, στο Σατερλί: Καστέλλι της Σαλαμί-
νος, στην Κολώνα της Αίγινας, στο Καστρί (Χαλανδριανή) της Σύ-
ρου, στο Κορφάρι των Αμυγδαλιών (Πάνορμα) της Νάξου, στη Μαρ-
κιανή της Αμοργού, στο Παλαμάρι της Σκύρου, στην Πολιόχνη της
Λήμνου, στη Βερμή της Λέσβου και στην Τροία (Τροία II).

Όπως προκύπτει και από τις παραδόσεις που μεταφέρει ο Θουκυ-
δίδης στα Κεφάλαια 4 και 8 του πρώτου βιβλίου του, η πειρατεία
πρέπει να είχε διαστήματα ύφεσης, τουλάχιστον στο νότιο Αιγαίο
κατά την περίοδο ακμής των νέων Κρητικών ανακτόρων, με την
άνοδο της ναυτικής δύναμης της Μινωϊκής Κρήτης και τη μεγάλη
αύξηση της επιρροής της στην περιοχή.

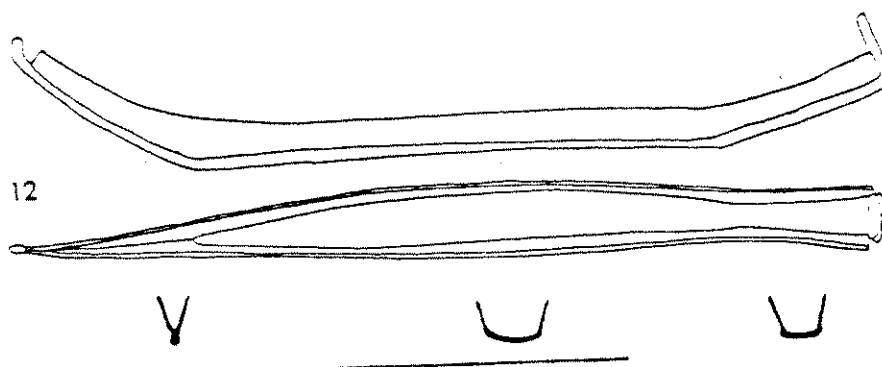
Αλλά η υποχώρηση της πειρατείας δεν θα ήταν παρά προσωρινή.
Το φαινόμενο ασφαλώς θα είχε φάσεις εξάρσεως κατά τους επόμε-
νους αιώνες, που θα συνέπεσαν με περιόδους αναστατώσεων και
ανατροπών των συσχετισμών μεταξύ των κέντρων ναυτικής ισχύος
στο Αιγαίο. Τέτοιες περίοδοι υπήρξαν. Όπως, αμέσως μετά τη
μεγάλη έκρηξη του ηφαιστείου της θήρας σε ένα προχωρημένο στά-
διο της Υστερομινωϊκής ΙΑ, προς το τέλος, δηλαδή, του 16ου αι.
π.Χ., σύμφωνα πάντα με τις γενικότερα, ακόμη, παραδεκτές από-
λυτες χρονολογήσεις. Όπως, επίσης, κατά τα μέσα του 15ου αιώ-
νος, όταν ερχίζεται η εποχή της Αχαιϊκής κυριαρχίας στην Κρήτη.
Και όπως κατά τα τέλη της Υστερης Εποχής του Χαλκού, με τις
γενικότερες αναστατώσεις που προκλήθηκαν από τις μετακινήσεις
και τη δράση των λεγομένων "λαών της θαλάσσης" στο χώρο της
Ανατολ. Μεσογείου, με την κατάρρευση του Μυκηναϊκού εμπορίου
και τη βαθμιαία διάλυση των παραδοσιακών κέντρων εξουσίας του

Μυκηναϊκού κόσμου.

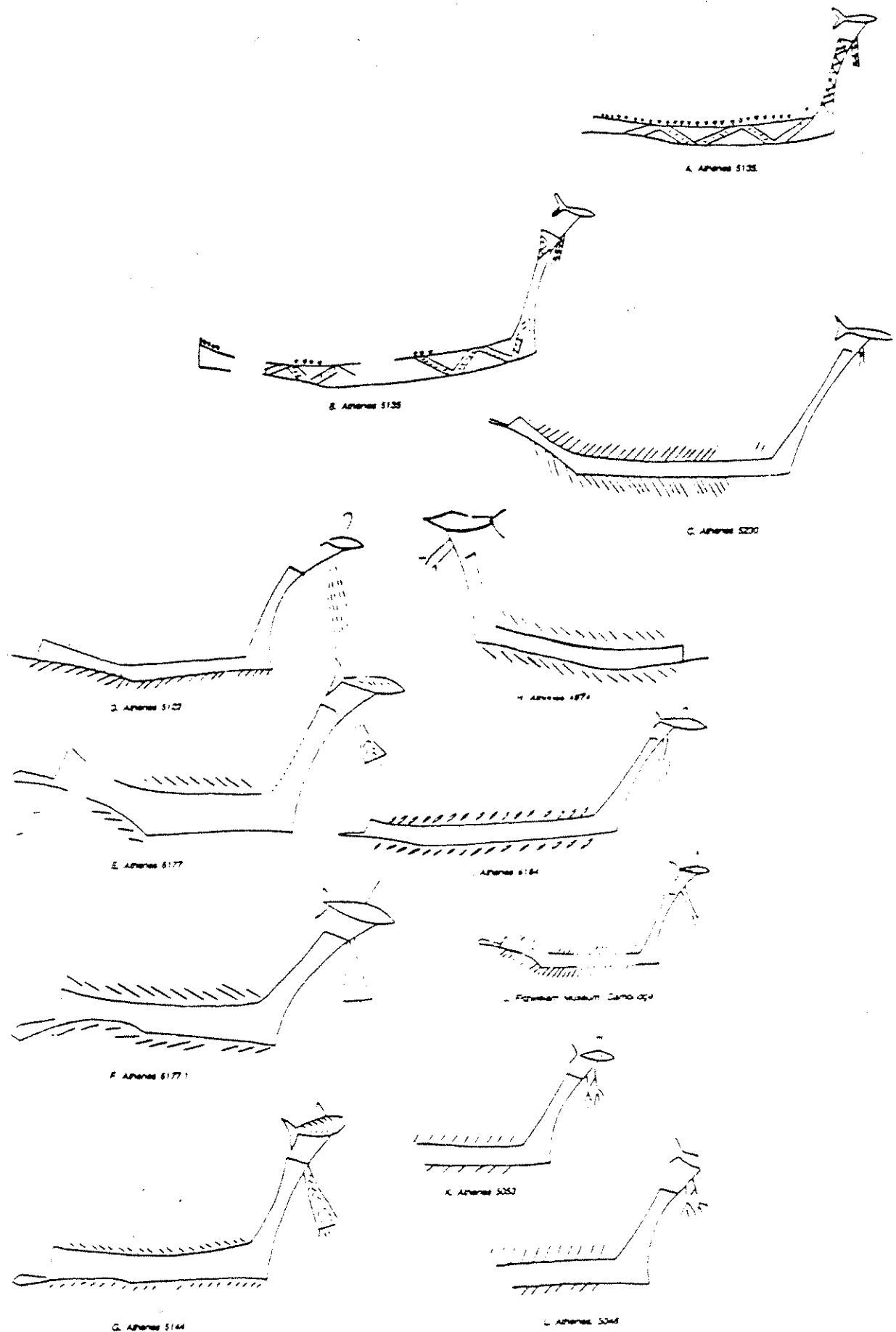
Είναι χαρακτηριστικό της κατάστασης πραγμάτων στα Αιγαία, που αντανακλάται μάλιστα στο Προοίμιο του πρώτου βιβλίου των Ιστοριών του Θουκυδίδη, το γεγονός ότι η οχύρωση των νησιωτικών κέντρων συνεχίζεται τόσο κατά τη Μέση Εποχή του Χαλκού (παραδείγματα: Αγία Ειρήνη στην Κέα, Φυλακωπή στη Μήλο και Κολώνα στην Αίγινα), όσο και κατά την Υστερη Εποχή του Χαλκού (Αγία Ειρήνη στην Κέα, Γκρόττα στη Νάξο, Κουκουναριές στην Πάρο, Άγιος Ανδρέας στη Σίφνο, Φυλακωπή στη Μήλο, Γκίνανι: Κάστρα στη Σαλαμίνα, Θέσεις στην Υδρα, Μύτη Κομμένη και Λέδεζα (με ισχυρό, Μυκηναϊκό πιθανότατα, περίβολο) στη νήσο Δοκό .

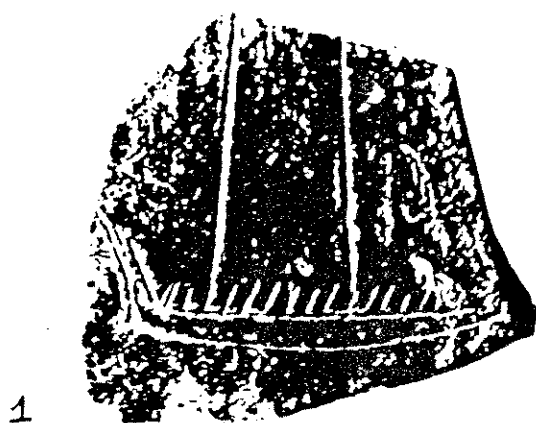
ΕΙΚ. 72. Η κάτω πλευρά πήλινου "τηγανόσχημου" σκεύους από τη Σύρο (ΕΜ 4974), με εγχάρακτη παράσταση κωπήλατου πλοίου εν μέσω πυκνών σπειροειδών κοσμημάτων που πρέπει να υποδηλώνουν τα κύματα της θάλασσας. Π.Κ. ΙΙ περίοδος.
Σχέδιο, κατά P. Getz-Preziosi, 1989.

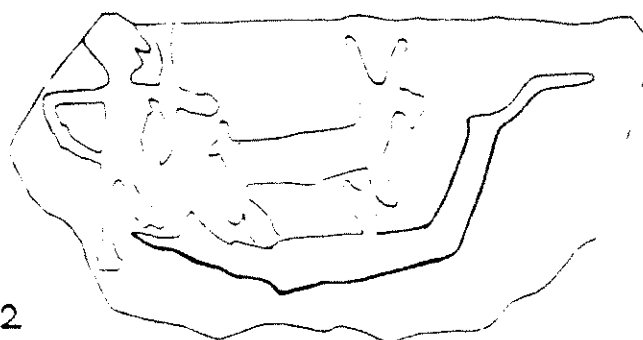
ΕΙΚ. 73. Το ένα από τα τρία μολύβδινα ομοιώματα πλοιαρίων (μονό-ξυλων) από τη Νάξο που βρίσκονται σήμερα στο Ashmolean Museum (κατά C. Renfrew, 1979). Ακέραιο. Π.Κ. ΙΙ περίοδος.

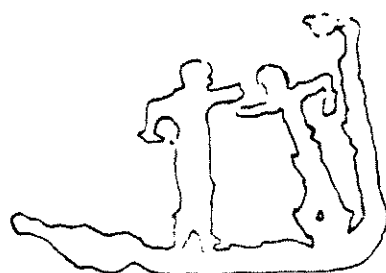
ΕΙΚ. 74. Εγχάρacteres παραστάσεις Κυκλαδικών μακρόστενων κωπήλατων πλοίων επάνω σε δώδεκα "τηγανόσχημα" σκεύη ("frying pans" στην Αγγλική ορολογία, "poêlons" στη Γαλλική) από τη Σύρο, Π.Κ. ΙΙ εποχής (κατά Lucien Basch, 1987).

1

2

3

ΕΙΚ. 74α.

1. Ορχόμενος Βοιωτίας. Οστράκο της Πρωτοελλαδικής ΙΙ περιόδου με απεικόνιση μακρόστενου κωπηλατού πλοίου (Μουσ. Χαιρώνειας).

2-3. Κορφή τ' Αρωνίου, Νάξος. Επικρουστές παραστάσεις πλοίων, με ανθρωπίνες μορφές και ζωο, επάνω σε μαρμαρινές πλάκες της ΠΚ ΙΙ-ΙΙΙ περιόδου (Μουσ. Απειρανθού).